

Naslov članka/Article:

Grad Žovnek – reševanje izgubljenega zaklada

Žovnek Castle - Saving Lost Treasure

Avtor/Author:

Dr. Anton Polšak

<https://doi.org/10.59132/geo/2023/1/49-60>

CC licenca



Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav



Geografija v šoli št. 1/2023, letnik 31

ISSN 1318-4717

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2023

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/geografija-v-soli/>

Grad Žovnek – reševanje izgubljenega zaklada

Žovnek Castle - Saving Lost Treasure



Dr. Anton Polšak

Zavod RS za šolstvo

anton.polsak@zrss.si

COBISS: 1.04

Abstract

Na Slovenskem propadajo mnogi srednjeveški gradovi. Takšno usodo bi lahko doletela tudi grad Žovnek, če ga ne bi začeli obnavljati na pobudo Kulturnega zgodovinskega društva Žovnek Braslovče, kasneje je k obnovi pristopila tudi občina Braslovče. V prispevku je kratko opisana zgodovina gradu in prizadevanja za obnovo v zadnjih 25 letih. Grad je v tem času dobil novo podobo, čeprav obnova še zdaleč ni končana. Pri obnovi so izvajalci del odkrili mnoge prvine gradu, ki nam do sedaj niso bile poznane. Izvajalci obnove skušajo nekdanjo stavbo obnoviti čim bolj realno, čeprav vedno to ni možno. Posebno pozornost velja gradu nameniti tudi zato, ker je to prvotna rezidenca svobodnjakov in kasneje grofov Žovneških, ki so neposredni predniki pomembne plemiške rodbine grofov in knezov Celjskih. Gre torej za tematiko, ki si zasluži obravnavo tudi pri pouku zgodovine in/ali geografije – če ne drugače, pa vsaj v obliki medpredmetne ekskurzije.

Ključne besede: Žovnek, grofje Celjski, knezi Celjski, revitalizacija gradu

Izvleček

Many medieval castles in Slovenia are falling into disrepair. Such a fate could have befallen Žovnek Castle had it not been restored on the initiative of the Žovnek Braslovče Cultural and Historical Society, later joined by the Braslovče municipality. This article briefly describes the history of the castle and the 25-year renovation, which is far from complete. During the renovation, the contractors discovered many elements of the castle that were previously unknown. The renovators have been trying to restore the former building as realistically as possible, although this is not always possible. The castle deserves special attention because it was the original residence of the freemen and later of the Counts of Žovnek, who were the direct ancestors of the important noble family of the Counts and Princes of Celje. It is, therefore, a subject that should be discussed in history and (or) geography lessons, at least in the form of a cross-curriculum school trip.

Keywords: Žovnek, Counts of Celje, Princes of Celje, revitalisation of castle

Uvod

Grad Žovnek je na Slovenskem nekaj posebnega. Čeprav lahko trdimo, da je prav vsak grad nekaj posebnega in edinstvenega, Žovnek izstopa, ker od tam izhajajo kasnejši grofje in knezi Celjski, ki so na višku moči posedovali velik del slovenskega ozemlja¹, politični vpliv pa je bil še širši, a se je po hitrem vzponu Celjskih tudi hitro končal.

Ko je tisto nesrečno sredo, 9. novembra 1456, Ladislav Hunyadi s privrženci po jutranji maši na Kalemegdanu v Beogradu, kjer se je zbrala križarska vojska, po neenakem boju umoril Ulrika II. Celjskega, je v grob legel zadnji moški potomec celjske hiše, posest Celjskih pa je prešla v roke Habsburžanov. Druga posebnost gradu pa je način, kako so ga domačini dobesedno iztrgali iz pozabe in propada. Člani zgodovinskega društva (Kulturno zgodovinsko društvo Žovnek Braslovče) so se namreč v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja lotili velikopoteznega

1 Slovenski zgodovinski atlas, str. 89 (ur. Drago Bajt in Marko Vidic, Ljubljana: Nova revija, 2011).

Z gradu Žovnek izhajajo kasnejši grofje in knezi Celjski, ki so na višku moči posedovali velik del slovenskega ozemlja, politični vpliv pa je bil še širši, a se je po hitrem vzponu Celjskih tudi hitro končal.

reševanja gradu, ki je bil tik pred tem, da ruševine prerasteta grmovje in gozd. Kasneje je k obnovi pristopila tudi občina Braslovče in zdi se, čeprav obnova še zdaleč ni končana, da iz pepela vstaja novi feniks.

Drobci iz zgodovine

Zgodovina gradu Žovnek je povezana s svobodnimi gospodi Žovneškimi.² Na Žovneku je namreč že leta 1130 izpričan njihov družinski grad. To gotovo pomeni, da so na tem območju imeli posest že prej. Ta je bila relativno majhna: obsegala je posest gradov Žovnek in Ojstrica ter stolpov Šenek in Libštajn (Liebstein). Takšno svobodno posest v zgodovini imenujemo alod oz. alodialna posest in ni bila vezana na podeljevanje zemlje s strani višjega plemstva oz. vladarja. V tem smislu so bili Žovneški prej izjema kot pravilo. V literaturi zasledimo tudi mnenja, da so bili morebiti celo nasledniki nekdanj svobodnih fevdalcev slovenskega ali bolje slovanskega porekla³ (Kos, 2009, str. 408–409, cit. po Fugger

Germačnik, 2013, str. 7), prav tako tudi mnenja, da so bili nemškega porekla iz rodu svobodnih gospodov s Hohenburga na Zgornjem Bavarskem (Kosi, 2021). Morda bi Žovneški lahko bili tudi potomci Askvina, sorodnika Heme (kasneje sv. Hema oz. Ema). Ema je bila žena Viljema II., mejnega grofa v Savinjski krajini, ki sta imela v začetku 11. stoletja v lasti velik del današnjega slovenskega ozemlja. Ko so leta 1036 umorili Viljema II., je rod ostal brez moških potomcev. Vdova Ema je del zemlje podarila cerkvi oz. Krški škofiji (Gurk na avstrijskem Koroškem), del pa so si prilastili sorodniki oz. njuni nasledniki (t. i. rodbine Askvinov⁴).

Žovneški so ohranili svobodno alodialno posest tudi v 12. in 13. stoletju. V začetku 14. stoletja je rodbina skoraj izumrla, a je družinska politika uspešno prešla na Ulrika II. (sina Ulrika I.), ki je odraščal na Lembergu. Poročil se je z Vovbržanko Katarino. Leta 1308 je izročil žovneško alodialno posest Frideriku Lepemu Habsburškemu in jo



Slika 1: Grad Žovnek na Vischerjevi upodobitvi okrog leta 1681

Vir: Vischer, Georg Matthäus (1681). *Topographia ducatus Stiriae*. URN:NBN:SI:DOC-HJ7Z8QR7 <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HJ7Z8QR7>

2 V virih so taki svobodnjaki imenovani liberi ali nobiles.

3 Možna povezava, glede na poudarek, da so bili Žovneški svobodnjaki, bi bila, da so bili celo v daljni povezavi s panonskim knezom Braslavom s konca 9. stoletja, čeprav je bilo območje njegove oblasti vzhodnejše (del nekdanje Spodnje Panonije). Ob koncu 9. stoletja je kot frankovski vazal skušal zadržati prodor Madžarov, vendar brezuspešno. Ker se potem v virih ne omenja več, je vprašanje, kaj je bilo z njim oz. kam se je umaknil. Kralj (2000, str. 40) ponuja zanimivo razlago, da ni neverjetno, da bi se umaknil na območje sedanje Savinjske, kjer bi po njem dobil ime kraj Braslovče. To povezavo najdemo tudi v Etimološkem slovarju slovenskih zemljepisnih imen, saj se Braslovče omenjajo leta 1140 kot Frazlau, 1173 kot Vrascalvs in 1261 kot Fraslauensem (Snoj, 2009). Ker v srednjem veku še ni bila izoblikovana narodna oz. nacionalna identiteta, se je o tem, kaj so bili po narodnosti, skoraj nesmiselno spraševati. Grdina (1992) jo to dilemo rešil po gordijsko: da niso bili ne Nemci ne Slovenci, ampak lastni sebi.



Slika 2: Grad Žovnek na Reichertovi upodobitvi okrog leta 1863/64

Vidimo stanje gradu približno 50 let po zapustitvi, ko je bil že v ruševinah.

Vir: Reichert, C. (1863–1864). *Album, Steiermarks sämtliche interessante Schlösser, Burgruinen, Städte, Märkte, Kirchen und Klöster enthaltend / Einst und jetzt*. URN:NBN:SI:doc-B9YJYQAJ from <http://www.dlib.si>

4 Med te rodbine prištevamo plemenite Priše iz Puchsa ter iz njih izvirajoče grofe Višnjegorske, grofe Planinske, Pfannberške in Vovbrške, prav verjetno pa so bili pripadniki Heminenege rodu, kot smo že zapisali, tudi svobodni plemiči Žovneški (Ravnikar, 2010, str. 11).

prejel nazaj kot fevd (Krones, 1883). Ta vazalni odnos je trajal do leta 1423, ko je Herman II. Celjski izvelkel posest izpod habsburške fevdne nadoblasti in se je vojvoda Ernest odpovedal vrhovni fevdalni oblasti.

Sin Ulrika II. Friderik I. (do 1341 še Žovneški, potem Celjski) je začetnik grofov Celjskih. Sprva je razpolagal s posestjo 6 gradov (poleg prej omenjenih še z Lembergom in Rogatcem). Leta 1322 je umrl zadnji moški potomec grofov Vovbrških. Friderik, ki je bil po materini strani tudi dedič, si je do leta 1333 pridobil vovbrško posest v porečju Savinje s Celjem kot središčem. Z družino se je naselil na celjski Stari grad in ga povsem prenovil, pravi vzpon pa se je začel, ko je leta 1342 cesar Ludvik Bavarski Friderika (Žovneškega) povzdignil v grofa Friderika Celjskega. Za nas ni toliko pomembno nadaljevanje, ampak dejstvo, da so Celjski izhajali z Žovneka.

(Novi) Grad se v 12. in 13. stoletju omenja v zvezi z lastniki pod različnimi imeni, ki pa nakazujejo verjetno povezavo z reko Savinjo⁵. Izrecno kot grad se prvič omenja leta 1278 kot castrum Sevnčke⁶. Znanih je mnogo različic zapisa gradu in žovneškega imena, od teh je zlasti za 14. stoletje najbolj pogost Sewnek, na pečatih pa dvojni v (w) zamenja navadni v (Sevnek) (Kralj, 2000, str. 47). Zgradili so ga na obronku Dobrovelj, in še to ne na najvišjem slemenu, ampak na nižjem na višini okrog 411 m. Vseeno je bilo mogoče grad dobro braniti z vseh strani; z zahoda tudi s pomočjo treh obrambnih jarkov in verjetno še kakšnega zidu.

Po preselitvi Žovneških v Celje so Žovneški oz. Celjski do izumrtja Žovnek še vedno uporabljali, upravljali pa njihovi oskrbniki. Ker je bil na nek način njihov družinski grad, so zanj tudi dobro skrbeli in se na njem tudi večkrat zadrževali – zlasti predzadnji knez Friderik II. Celjski (1379–1454)⁷. Žovneško-Celjski naj bi imeli na Žovneku shranjen tudi zaklad; trditev temelji tako na predvidevanju kot na virih (Celjska



Slika 3: Upodobitev Žovneka Avgusta Seebacherja
Tovrstne upodobitve so pomembne za rekonstrukcijo gradu, saj se mnogih prvin ne da več razbrati iz ruševin.

Vir: Grafična mapa *Celeja antiqua et nova, Celjski grofje, Celje*, 1930; Pokrajinski muzej Celje, inv. št. G/XI-520-1

kronika⁸, str. 43), je pa to možno, če upoštevamo, da so imeli po povišanju v državne kneze po letu 1436 tudi pravico do kovanja denarja⁹. Denar bi lahko hranili tudi v tem odmaknjenem gradu. Po smrti Friderika II. (julija 1454) naj bi te zaklade dal na celjski Gornji grad prepeljati Ulrik II.

Po izumrtju rodbine Celjskih je grad pripadel Habsburžanom, ki so ga sprva dajali v najem, nato pa okrog leta 1600 prodali (Stopar, 1992, str. 163; Kralj, 2000, str. 118). Zadnji lastnik, ki

Po izumrtju rodbine Celjskih je grad Žovnek pripadel Habsburžanom, ki so ga sprva dajali v najem, nato pa okrog leta 1600 prodali.

5 V neki spanheimski listini iz leta okrog 1130 nastopa Gebhardt, imenovan de Soune (Savinjski), enako v listini iz leta 1144, leta 1173 pa se njegov enako imenovani sin imenuje že po gradu – Gebhardi de Sönekke in Gebhardus de Söhne (Žovneški) (Stopar, 1992, str. 161; Kos, 1915 (Gradiivo IV, št. 533 (str. 270) in št. 540 (str. 274)). V nekoliko starejši razpravi Goričar (Maks Goričar, Doneski k postanku in pisavi rodbinskih priimkov in krajevnih imen med Slovenci, Etnolog, 12(1939), str. 100 (https://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/etnolog_12_1939_goricar_doneski.pdf) meni, da ime gradu ne more izhajati iz Savinje, ker naj bi bili predaleč stran, ampak od besede Sovinjek ali Sovinjak, torej po sovi.

6 Stopar, 1992, str. 161; Kos, 1928 (Gradiivo V, št. 398 (str. 202/203)); Zahn, 1893, str. 411.

7 Kralj (2000, str. 142) meni, da je moral v tem času grad dobiti tudi obseg, kot ga kažejo sedanje ruševine.

8 Kroniko je leta 1883 v Gradcu v nemškem jeziku objavil Franz Krones, leta 1972 pa jo je v slovenščino prevedel Ludovik Modest Golia (Kronika grofov Celjskih, Maribor: Založba Obzorja), ki pa je bil nenatančen zlasti pri prevodih imen mest in gradov (Rožič, 2009). Kronika je nastala v času med smrtjo Friderika II. leta 1454 in Ulrika II. leta 1456. Omenja, da so imeli Celjski glavno zakladnico vendarle na celjskem Gornjem gradu; imeli pa so tudi poseben voz za transport zaklada (Celjska kronika, str. 99, cit. po: Banfi, 2022, str. 34).

9 Pravico do kovanja denarja in rudniški regal sta 30. novembra 1436 pridobila Friderik II. in Ulrik II (in njuni potomci), ko jima je cesar Sigismund Luksemburški podelil knežji naziv. V ponovnem pokneženju, ki ga je Celjanoma podelil novi kralj in kasnejši cesar Friderik III. Habsburški 16. avgusta 1443, pa ta pravica ni več omenjena. V Evropi (Slovenija, Avstrija in Bosna in Hercegovina) je trenutno znanih 16 novcev knezov Celjskih (verjetno vsi iz časa Ulrika II.); tri hrani Pokrajinski muzej Celje, pet Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije, dva Kunsthistorisches Museum, Münzkabinett na Dunaju (ali štiri, če upoštevamo še tista, ki ju objavljajo na svoji spletni strani (<https://www.khm.at/de/objektdb/detail/1141164/?lv=detail> in <https://www.khm.at/objektdb/detail/1141163/>) in ki ju Šemrov pod št. 3 in 7 pripisuje zasebni zbirki Fritsch v Gradcu), enega Salzburger Museum Carolino Augusteum, pet oz. trije so v zasebnih zbirkah, še dva pa poznamo samo po risbi (Šemrov, 2001). Gre za srebrn denar (t. i. enostranski dunajski pfenigi), z upodobitvami žovneškega, vovbrškega ali obeh grbov skupaj in nekaj malega druge ornamentike.

je na gradu tudi še živel, a samo dve leti, je bil Jožef Čokl pl. Ruhethal. Leta 1816 je dal v bližini pozidati novi dvorec, ki ga danes poznamo kot Novi Žovnek ali Ruhethal, in opustil stari grad. Grad je začel propadati, čeprav je v začetku 20. stoletja baron Edmund Cnobloch še opravil nekaj popravil in mdr. prekril okrogli stolp, ki je nato ohranil streho do druge svetovne vojne. Grad je propadal vse do začetka 90. let 20. stol., kar nazorno vidimo na starejših fotografijah (Kralj, 2007). Leta 1993 so se začela očiščevalna in leta 1996 obnovitvena dela.

Grad danes

Kar danes vidimo kot delno obnovljene razvaline gradu, je v bistvu drugi žovneški grad; prvi je bil postavljen niti ne 200 m vzhodno od tu in že v Vischerjevem času razvaljen, danes pa o njem priča še nekaj skromnih ostankov (Kralj, 2000, str. 172–177). Današnji grad v osnovi izvira verjetno že iz 12. stoletja (Stopar, 1992, str. 165; Kralj, 2000, str. 135, 136), a je bil kasneje večkrat prezidan in povečan. Bil je razsežen grad, z dvojnimi predgradjem, razpotegnjen po dokaj ozkem slemenu grajskega hriba. Ostanki so še vidni in so tudi delno obnovljeni. Osrednji del kompleksa je bil notranji grad, obdan z obzidjem in obrambnimi stolpi. Na južni strani je bil obrambni zid dvojen, od teh zidov zunanji izvira iz 13. stoletja. Med najstarejšimi deli gradu je

gotovo osrednji obrambni stolp, saj se po zidavi vidi, da je palacij prizidan k njemu. Stolp ima nenavadno debele stene, ki merijo do 2,7 metra (Stopar, op. cit., str. 165), v spodnjem delu pri prvotnem vhodu skoraj 3 m in pri zgornjem vhodu še 1,3 m (Kralj, 2000, str. 152 in 2007, str. 7). Kot posebnost stolpa lahko navedemo še, da je bila v drugem nadstropju grajska kapela, kar dokazujejo nastavki rebrastega oboka, in kamnite stopnice v vrhne nadstropje. Med drugo svetovno vojno so Nemci iz stolpa odnesli opremo, kar je še ostalo pa domačini po vojni¹⁰.

Jedro gradu je tvoril obodni palacij, ki je bil pozidan na neravnem terenu, zato so bile etaže zamaknjene, vsekakor pa je bil grad večnadstropen. Znotraj gradu je bilo notranje arkadno dvorišče, kar dokazuje najdba stebrnega podstavka (Žagar, b. d., Slika 6). Pokrajinski muzej Celje (Tlakovci z gradu Žovnek, b. d.) hrani tudi grajske tlakovce, najden pa je bil celo del lončene vodovodne cevi (Kralj, 2000, str. 192–193).

Med ostale zgradbe, ki so tvorile grajsko celoto, spadajo še opazovalni stolp, kakor ga imenuje Kralj (2000, str. 169–171), malo manj kot

¹⁰ Stopar (1992, str. 164), ki citira Škofa (Milan Škof, Turistične perspektive Spodnje Savinjske doline, Savinjski zbornik, Celje 1959, str. 320), piše, da so kritino raznesli domačini v letih po drugi svetovni vojni, po sliki, ki jo je objavil Kralj (2007, str. 27), pa vidimo, da naj bi bil brez kritine že okrog leta 1935.



Slika 4: Grad Žovnek na obronkih Dobroveljske planote
Foto: A. Polšak, november 2022



Slika 5: Grad Žovnek z vhodom in okroglim glavnim stolpom

Foto: A. Polšak, november 2022

700 m jugozahodno od gradu (tam je bila med drugo svetovno vojno požgana domačija Turnšek), že omenjeno dvojno grajsko predgradje tik pred gradom zahodno, prvi ali prvotni grad vzhodno od obravnavanega gradu v tlorisu približno 21 krat 10 metrov (Kralj, 2000, str. 175) in pristavo, verjetno na mestu sedanje domačije Rak. S kasnejšo grajsko zgodovino sta povezana še stavba Legant v Braslovčah, ki se

omenja že v 15. stol. (Kralj, 2000, str. 179), in pa dvorec Ruhethal oz. Novi Žovnek iz začetka 19. stol., do katerega vodi danes cesta z drevoredom iz Spodnjih Gorč.

Obnova gradu

Obnova gradu se je začela v 90. letih prejšnjega stoletja. L. 1991 so delavci celjske območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine posneli stanje ruševine, leta 1993 je takratna občina Žalec razglasila grad za kulturno-zgodovinski spomenik, po letu 1996 pa so člani Kulturno zgodovinskega društva Braslovče (ustanovljen januarja 1995 na pobudo domačina Franca Kralja iz bližnjih Rakovelj) začeli čistiti ruševine in urejati dostop do gradu. Tako so do leta 2002 obnovili in rekonstruirali vhod (ob začetku obnove leta 1996 se je skoraj v celoti zrušil) ter del obzidja nad njim in do septembra 2002 postavili nov most. Nato pa so se lotili obnove zidov in stolpa. Tako so v letih 2006–2008 v prvi fazi obnovili stolpiča jugovzhodnega vogala palacija, obnovitvena dela okroglega obrambnega stolpa pa so trajala nekako od leta 2005, ko so vzdali vhodni portal, do leta 2013, ko so postavili novo streho in uredili zgornjo etažo stolpa za razstavni prostor. Pozimi 2015/16 so prekrili vhod in nato do leta 2018 še zahodni oglati obrambni stolp, obnovili del zidu južnega notranjega dvorišča, obnovili in prekrili eno od južnih sob palacija in opravili mnogo drugih del na odkopavanju zasutih ruševin. Samo do leta 2013 naj bi pri obnovi sodelovalo okrog



Slika 6: Pri obnovitvenih delih so našli številne kose portalov, stebrov, vogalnikov in druge obdelane kamne, med drugim tudi podstavek za stebel in del stebra verjetno arkadnega notranjega dvorišča. Razstavljeni so na gradu.

Foto: A. Polšak, november 2022

Pri obnavljanju gradu se prvotni podobi lahko le približamo. Nekoliko lažje je v smeri avtentičnosti obnoviti to, kar še obstaja, kar se ni porušilo, vseeno pa se tudi tu pri obnovi uporabljajo metode in gradiva, ki jih v prejšnjih obdobjih niso poznali (npr. cementna malta kot vezivo med kamenjem).

250 prostovoljcev, ki so skupno opravili nad 19.000 delovnih ur (Naraglav, 2013). Podrobneje je zgodovino Žovneških, Žovneka in obnovo gradu v več delih opisal domačin Franc Kralj (mdr. 2000, 2007, 2015), gotovo eden najboljših poznavalcev gradu in eden tistih, ki mu gre največja zahvala, da je grad Žovnek ponovno najdeni zaklad.

Naj se ob tem še vprašamo, kako natančno je grad sploh možno obnavljati. Kar se je porušilo, ni mogoče obnoviti v prvotni podobi, lahko se ji le približamo. Nekoliko lažje je v smeri avtentičnosti obnoviti to, kar še obstaja, kar se ni porušilo, pa tudi tu se pri obnovi uporabljajo metode in gradiva, ki jih v prejšnjih obdobjih niso poznali (npr. cementna malta kot vezivo med kamenjem). Podobno je tudi s klesanci (npr. vogalniki, preklade ali sestavni deli obokov, stebrov ipd.), ki jih najdejo restavratorji med ruševinami, oz. gradivom iz podrlih zidov. Tudi to gradivo je treba umestiti na svoje mesto, kar vedno niti ni mogoče. Vsekakor pa je bolje vsaj poskusiti rekonstruirati stanje, kakor pa pustiti objekte propadu. Pri nas (pa tudi drugod po svetu) je veliko primerov, ko sicer zavarovane

zgodovinsko pomembne stavbe hitro propadajo in se končno porušijo. Pri nas poznamo primere številnih gradov, ki so jih lastniki razkrili, da ne bi bilo treba od njih plačevati davkov, ali pa ni interesa lastnikov, še večkrat pa so problem nerešena lastninska razmerja. Samo v tej okolici so taki primeri oba gradova Ojstrica, ki ju davno ni več, skromne razvaline gradu Lindek ali Starega gradu Paka (Packenstein, Pakenštajn), med mlajšimi dvorci pa npr. Štovensenk, Plevna idr. Poznamo pa tudi primere, ko so tovrstne objekte popolnoma obnovili in jim dali novo funkcijo, na primer bližnja Komenda v Polzeli, v slovenskem merilu pa mdr. grad Podsreda, ki združuje vrsto zgodovinskih obdobj, če se omejimo res na samo dva izbrana primera. Kakorkoli, Žovnek je primer gradu, ki so ga rešili še v zadnjem trenutku, če se tako izrazimo.

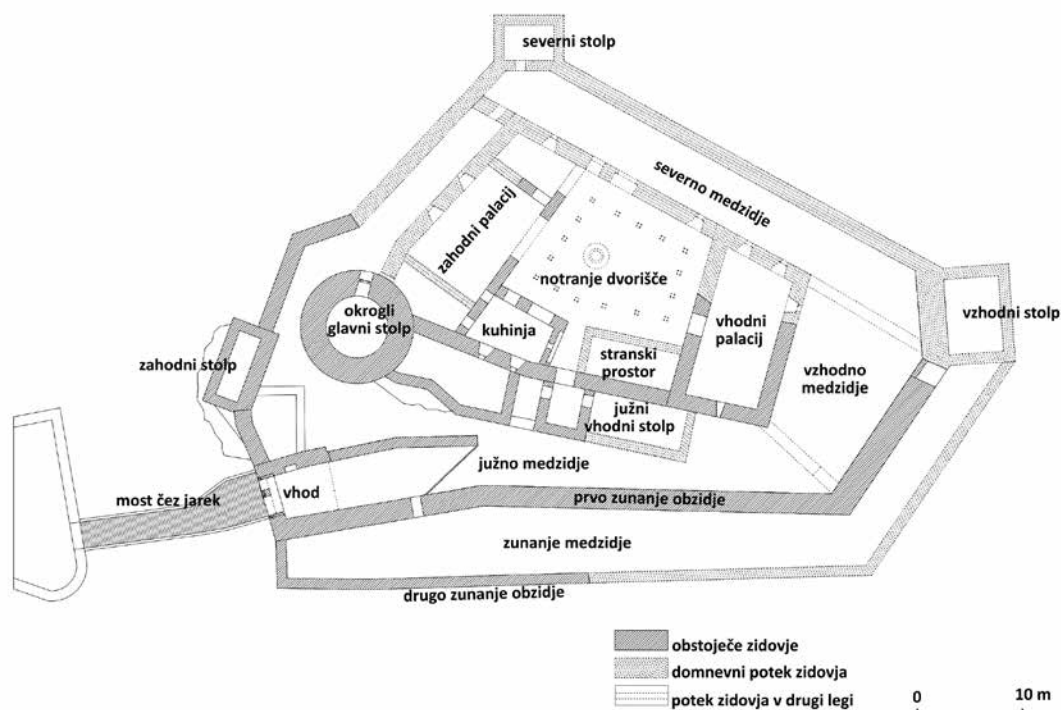
Kaj ima geografija opraviti z gradom – didaktični pogled

Bralec se lahko vpraša, zakaj je ta kratek prispevek v geografski reviji. Na videz se zdi, da je tematika zgodovinska. To okvirno drži, a mnoge stvari je bolje obravnavati z več vidikov,



Slika 7: Pogled na zahodni del gradu z najprej obnovljenim vhodom (pokrit leta 2015) in okroglim stolpom (pokrit leta 2013), do leta 2018 pa so obnovili in pokrili še oglati zahodni obrambni stolp in na obzidje prislonjen pomožni prostor.

Foto: A. Polšak, november 2022



Slika 8: Tloris gradu na ravni tal vhodnega stolpa in ravni pritličja grajskega jedra (po stanju l. 2016)

Vir: Prirejeno po Miko, D. (2016)



Slika 9: Posnetek iz zraka 12. novembra 2022.

Foto: A. Polšak

medpredmetno. Zato je nujno, da se tudi geografi ozremo na druga področja in spoznanja drugih strok smiselno prenesemo v našo stroko. Pri pouku v tej zvezi govorimo o medpredmetnosti, kjer je zgodovina pogosta povezava. Če bi se odločili za ekskurzijo v Spodnjo Savinjsko dolino, bi bilo mnogo priložnosti za medpredmetno

povezovanje (in to ne samo z zgodovino). Tudi gradovi in fevdalna posest so lahko takšna medpredmetna tema. Iz srednjeveške zemljiške razdelitve izhaja današnja zemljiška razdelitev oz. parcelacija, večina poti in cest je na trasah prvotnih poti, prav tako se prvotna poselitve odraža v današnjem naselbinskem sistemu

Ekskurzija v Spodnjo Savinjsko dolino in hkrati obisk gradu Žovnek ponuja mnogo priložnosti (in izzivov) za medpredmetno povezovanje geografije.



Slika 10: Pogled na grad s severa proti jugu nam morda najbolj razkrije nekdanji tloris in obseg obnovitvenih del.
Foto: A. Polšak, november 2022



Slika 11: Pogled na delno obnovljen vhodni stolp z južnega medzidja
junija 2008
Foto: A. Polšak



Slika 12: Obnovljen vhodni stolp z vzhoda
Foto: A. Polšak, november 2022



Slika 13: Pogled na že drugič prenovljen most preko nekdanjega zadnjega obrambnega jarka in obnovljen vhodni stolp z zahoda. Most je jasno narisana tudi na franciscejskem katastru iz leta 1825.

Foto: A. Polšak, november 2022

in še kaj. Najbolj očitno se zgodovinski vidik prepozna v naselbinskih jedrih oz. trgih, ki skoraj povsod odslikavajo srednjeveško zasnovo (npr. bližnje Braslovče, le nekoliko dlje pa npr. staro vaško jedro Polzele, Ojstriška vas, Grajska vas, trško jedro Prebolda idr. naselja). Poleg tega lahko geografija ugotavlja, zakaj je nek grad, ki je bil središče fevdalne posesti, nastal prav tam. Vprašamo se lahko, zakaj je grad Žovnek nastal na ne prav visokem in le nekoliko odmaknjenem slemenu na prehodu Dobrovelj v Savinjsko ravan. Zdi se, da na mestu, kjer je lahko obvladoval okolico (dober pogled na del Savinjske doline, kjer se je križalo kar nekaj trgovskih poti), poleg tega pa je bil relativno dobro zavarovan že s samim površjem, čemur so dodali še tri obrambne jarke na zahodu in pa seveda obzidje. Ker je bilo na slemenu vendarle premalo prostora, so glavna gospodarska poslopja postavili pod gradom, kjer hribovje že preide v ravnino (ledinsko ime in domačija Rak). Iz tega sledi, da je razmislek o umestitvi



Slika 14: Pogled na delno obnovljen gotski vhod, ločen za pešce in vprego, ter osrednji obrambni stolp še v prvotnem stanju avgusta 2009.

Foto: A. Polšak

Slika 15: Vzhodni del palacija. Na sliki je viden vhod v pritličje vzhodne sobe (vhodnega palacija), nad katero so bila gotovo še tri nadstropja.

Foto: A. Polšak, november 2022



Slika 16: Vzhodni del palacija – t. i. stolpiči avgusta I. 2009

Foto: A. Polšak

gradu v prostor lahko tudi naloga geografa¹¹. Pa ne samo to; pri geografiji lahko z učenci obravnavamo še mnoge druge značilnosti, kot so relief okolice, vrsta gradiva, iz katerega je grad (in je drugačno kot kamnina, na kateri stoji), učenci lahko ovrednotijo pomen starega gradu in kasnejše graščine Ruhethal (zgrajene leta 1816), ugotavljajo spremembe v rabi tal, ledinska in druga geografska imena ipd. Gre za množico dejavnosti, ki so neposredno ali posredno povezane s samo tematiko gradu kot stavbe in gradu kot sedeža fevdalnega gospodstva. Pri pouku bi to pomenilo tudi ustrezno didaktično izvedbo in dejavnosti za učence, kjer lahko le nakažemo potrebo po aktivnem in raziskovalnem pristopu, kjer učiteljevo predavanje o gradu in lastnikih verjetno ne zadošča, in je potreben premik k delu z viri, terenskemu delu z opazovanjem, merjenjem, skiciranjem ... Naj bo obravnava tovrstne tematike učiteljem v izziv!

¹¹ Z zgodovinskega vidika je gradove v Spodnji Savinjski dolini umestila v prostor mdr. tudi K. Ožek v svojem diplomskem delu (2014).



Slika 17: Jugovzhodni vogal palacija (pogled z vzhoda) Na vseh upodobitvah in fotografijah iz 19. in 20 stol. je ta del ruševin poleg obrambnega stolpa najbolj viden.

Foto: A. Polšak, november 2022



Slika 18: Druga soba, kjer je bila nekdaj kuhinja, v južnem delu palacija. Na desni je viden vhod z notranjega dvorišča, večji obok na predelni steni pa nakazuje nekdanji prehod na notranje dvorišče (v ospredju še z nekaj metri na debelo z gradivom zasut prostor).

Foto: A. Polšak, november 2022

Viri in literatura

- Banfi, J. (2022). Uprava grofov Celjskih (1341-1456). *Kronika*, 70(1), str. 21-58. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Fugger Germadnik, R. (2013). *Grofe Celjski med zgodovino in mitom* (Vol. 14). Celje: Zgodovinsko društvo, Pokrajinski muzej. <http://hdl.handle.net/11686/38336>
- Grdina, I. (1990). Celjska kronika, spomenik srednjeveške književnosti na Slovenskem. *Jezik in slovstvo*, 36(3), str. 41-49. URN:NBN:SI:DOC-3LDWQDJH from <http://www.dlib.si>
- Grdina, I. (1994). *Celjski knezi v Evropi*. Celje: Fit-Media.
- Jakič, I. (1999). *Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine* (A. Pogačnik, Ed.; Dopolnjeni ponatis). DZS.
- Kos, D. (1996). *Celjska knjiga listin 1. Listine svobodnih gospodov Žovneških do leta 1341*. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Muzej novejšje zgodovine Celje.
- Kos, D. (2005). *Vitez in grad*. Založba ZRC.
- Kos, F., Kos, M. (1915). *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Četrta knjiga. Leonova družba. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-2JXMKEIW/5bb25aee-a602-4fb3-8c1a-cc5450919bf9/PDF>
- Kos, F., Kos, M. (1928). *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Peta knjiga. Leonova družba. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-2JXMKEIW/2f7189d2-4540-4ffa-bbea-caf6334e1d40/PDF>
- Kosi, M. (24. 6. 2021). *Celjski*. Slovenska biografija. <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1023780/>
- Kralj, F. (2000). *Žovnek in Žovneški*. Kulturno zgodovinsko društvo Žovnek.
- Kralj, F. (2007). *Grad Žovnek: zgodbe o transformaciji prostora*. Kulturno zgodovinsko društvo Žovnek.
- Kralj, F. (2015). *Svobodni gospodje Žovneški do povišanja v grofe*. Kulturno zgodovinsko društvo Žovnek; [samozal.] F. Kralj.
- Krones, F. (1883). *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-YA5ASWVC>
- Miko, D. (2016). *Revitalizacija razvalin gradu Žovnek pri Braslovčah*. [Projektna naloga]. Univerza v Mariboru, Fakulteta za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo. <https://core.ac.uk/download/pdf/74362335.pdf>
- Naraglav, D. (18. 3. 2013). *Grad Žovnek. Zibelko celjskih grofov rešili prostovoljci*. Slovenske novice. <https://old.slovenskenovice.si/novice/slovenija/zibelko-celjskih-grofov-resili-prostovoljci>
- Odlok o razglasitvi kulturnega in zgodovinskega spomenika – Grad Žovnek. *Uradni list RS*, št. 18/93.
- Ožek, K. (2014). *Pomen in vloga srednjeveških gradov v Spodnji Savinjski dolini*. [Diplomsko delo]. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=63474&lang=slv>
- Pokrajinski muzej Celje (b. d.). *Tlakovci z gradu Žovnek*. <https://www.pokmuz-ce.si/sl/zbirke/tlakovci-z-gradu-zovnek/>
- Ravnikar, T. (2010). *V primežu medplemiških prerivanj* [Elektronski vir]. Pedagoški inštitut. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/1-1000/971/V_primezu_medlemish_prerivanj1.pdf
- Rožič, M. (2009). *Kronika grofov Celjskih in Seznam deželnih sovražnikov kot vira za zgodovino Spodnje Savinjske in Šaleške doline v prvi polovici 15. stoletja* [Diplomsko delo]. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
- Snoj, M. (2009). *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Modrijan založba d. o. o. in Založba ZRC.
- Stopar, I. (1977). *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem*. Slovenska matica.
- Stopar, I. (1986). *Gradovi na Slovenskem*. Cankarjeva založba.
- Stopar, I. (1992). *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Knj. 3, Spodnja Savinjska dolina: občine Celje, Hrastnik, Laško, Žalec*. Park, Znanstveni tisk.
- Šemrov, A. (2001). *Novci grofov [knezov] Celjskih, Friderika II. in Ulrika II.* V M. Guštin (ur.), *Srednjeveško Celje. Medieval Celje* (str. 45-62). Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo.
- Zahn, J. (1893). *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*. Hölder. <https://diglib.tugraz.at/download.php?id=532c34359e919&location=browse>
- Žagar, G. (b. d.). *Gradovi.net*. http://gradovi.net/grad/zovnek_grad